

Pierwszy Poruszyciel

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Arystoteles, *Metafizyka, Księga XII*, tłum. Kazimierz Leśniak.
- Tomasz z Akwinu, *Summa teologiczna*, t. I, tłum. P. Bęlich O. P., Londyn 1963.
- Arystoteles, *Metafizyka*, t. ks. lambda 7, tłum. Tadeusz Żeleźnik.

Pierwszy Poruszyciel

Źródło: domena publiczna.

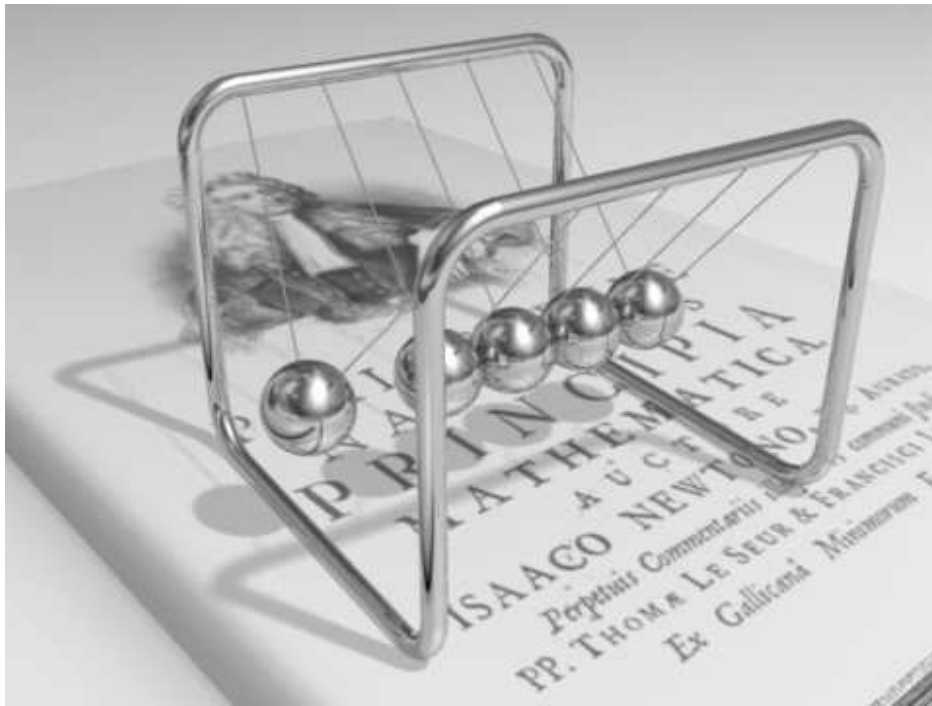
Czy istnienie świata oraz jego właściwości można w pełni wyjaśnić, nie wykraczając poza niego? Rozpatrzmy to na przykładzie jednej z tych właściwości – ruchu. To, że rzeczy w świecie poruszają się, można stwierdzić na przykład drogą obserwacji. Obserwacja poucza nas, że dana rzecz jest w ruchu, przy czym ruch dokonuje się w czasie. Czy jednak obserwacja może nas zwodzić? Byli filozofowie, na przykład wywodzący się ze szkoły elejskiej, którzy kwestionowali poznawczą wartość obserwacji i według nich ruch nie istniał, rzeczywistość była w istocie niezmienna i zakreślała bezruch. Stanowisko to nazywamy statyzmem. Stanowisko przeciwstawne to na przykład wariabilizm Heraklita, który uważał, że ruch jest fundamentalną cechą bytu. Filozofowie uznający, że ruch istnieje, dostrzegali w tym intrygujący problem, formułowali ciekawe pytania. Najciekawsze z pytań dotyczyły natury ruchu – czy każda zmiana jest ruchem?; przyczyn ruchu – czy ruch jest wieczny, czy też kiedyś powstał?; samoistności ruchu – czy jest w świecie coś, co porusza się samoistnie, czy też ruch jest zawsze zależny?

Filozofem, który wiele uwagi poświęcił zagadnieniu ruchu, był **Arystoteles**. Tak w jego *Fizyce*, jak i w *Metafizyce*, znajdujemy tezy, które miały wyjaśnić pochodzenie i naturę ruchu.

- Zapoznasz się z Arystotelesowską koncepcją ruchu.
- Zapoznasz się z koncepcją Pierwszego Poruszyciela.
- Ocenisz znaczenie koncepcji Pierwszego Poruszyciela w Arystotelesowym wyjaśnieniu ruchu świata.
- Porównasz wybrane wątki Arystotelesowskiej i tomistycznej koncepcji Pierwszego Poruszyciela.

Przeczytaj

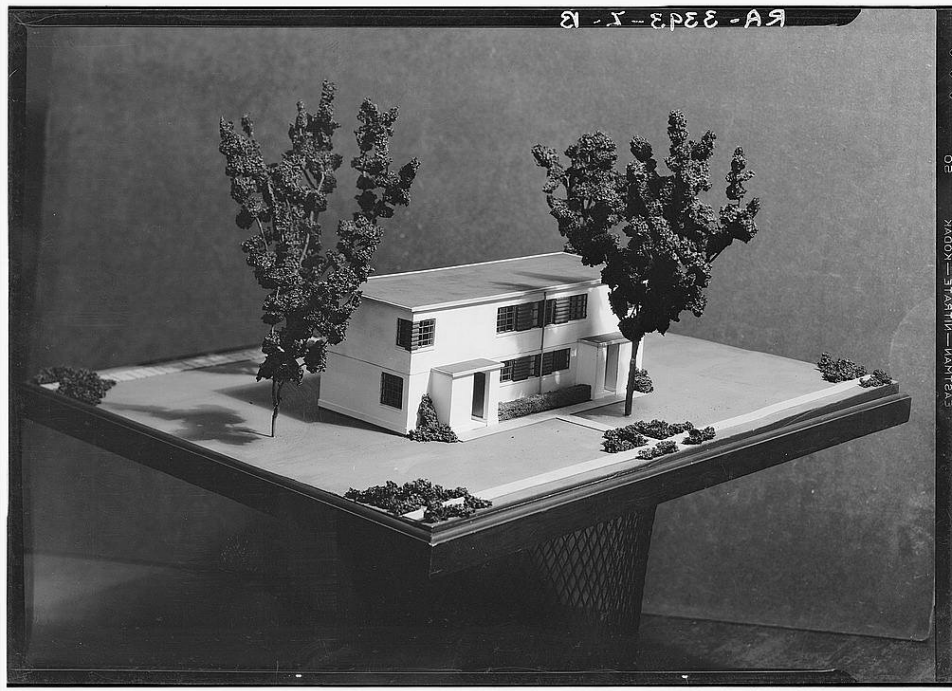
Wszystko, co się porusza, musi być poruszane przez coś¹ – maksyma, która stanowiła podstawę [Arystotelesowskiego](#) rozumienia ruchu, była przez wiele stuleci istotna dla interpretacji świata. Istnienie ruchu było dla Stagiryty oczywiste, przyznawał także, że zaświadczają o tym zmysły.

Na gruncie fizyki tezę Arystotelesa o ruchu wyjaśnił Isaac Newton. Na ilustracji przedstawiono tzw. *kołyskę Newtona*. W tym układzie zderzenia kulek są sprężyste, czyli – inaczej mówiąc – zachowana jest energia kinetyczna zderzających się ciał. Jeśli założymy, że masy poruszających się ciał są takie same, a pierwsze z nich poruszało się, zanim drugie zostało uruchomione, to z zasady zachowania energii i zasady zachowania pędu wynika, że po zderzeniu pierwsze ciało się zatrzymuje, a drugie zaczyna się poruszać z taką prędkością, jaką miało pierwsze ciało.

Źródło: Dominique Toussaint, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ruch na ogół kojarzymy ze zmianą położenia w przestrzeni, ale dla Arystotelesa była to tylko jedna z postaci ruchu. Obok niej możemy jako ruch traktować inne rodzaje zmian, na przykład ilościowe, jak ubytek lub przyrost czegoś, lub jakościowe, jak pojawienie się w czymś nowych cech. Istotę ruchu wywodził Arystoteles z ogólnej tezy metafizycznej, zgodnie z którą w każdej rzeczy istnieje pewna możność (potencja), która zostaje w określonej formie zrealizowana. Ruch polega na przejściu od bytu w możności do bytu w akcji. Przejście to dokonuje się, zdaniem Arystotelesa, w czasie, wskutek działania przyczyn – przyczyny sprawczej, zewnętrznej wobec rzeczy lub wewnętrznej, leżącej w naturze rzeczy, oraz przyczyny celowej.

Arystoteles uważał, że cel tkwi w samej rzeczy, a nie poza nią. Można wyróżnić cztery przyczyny wyjaśniające taki rozwój.

Przyczyna formalna: gdy określamy przedmiot, odwołując się do jego formy (np. dom powstaje na podstawie projektu).

Przyczyna materialna: gdy bierzemy pod uwagę materię (w przypadku domu – cegły, belki, zaprawę).

Przyczyna celowa: gdy mówimy o celu (dom służy do tego, żeby w nim mieszkać).

Przyczyna sprawcza: gdy odwołujemy się do tego, co jest bezpośrednim sprawcą powstania przedmiotu (w przypadku domu – budowniczy, murarze, dekarze).

Źródło: Picryl, domena publiczna.

Tego właśnie dotyczy maksyma: „*Co się porusza, jest poruszane*”. Arystoteles ujmował dynamikę świata jako szereg sprawczych i celowych aktów powodujących ruch i tworzących łańcuch rzeczy poruszających i poruszanych. Nasuwa się pytanie, czy jest możliwe pomyślenie tego łańcucha jako nieskończonego. Zdaniem Arystotelesa ruch, podobnie jak świat, jest wieczny, czyli nie powstał i nie zaniknie, ale odpowiedź Arystotelesa na to pytanie jest negatywna, ponieważ ruch nie byłby wówczas dostatecznie wyjaśniony. Co w takim razie jest pierwotnym źródłem ruchu? Nie może nim być żadna rzecz materialna, ponieważ ruch rzeczy jest pochodny (zależny).

Czy w ogóle można uchwycić pierwotne źródło czegoś, co jest wieczne?

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Rozpatrzmy problem następujący: czy wyjaśnienie po kolei ruchu konkretnych rzeczy będzie wystarczające dla pełnego wyjaśnienia ruchu? Odpowiedź Arystotelesa jest negatywna, pełne wyjaśnienie ruchu nie jest na tej drodze możliwe. Wedle Arystotelesa ruch świata nie sprowadza się do sumy ruchów poszczególnych rzeczy. W ruchu znajdują się przecież nie tylko rzeczy, ale i świat jako całość. Skoro świat jako całość porusza się, to musi istnieć coś zewnętrznego wobec świata, co jest ogólną przyczyną jego ruchu i nadaje mu ostateczny sens.

Arystoteles przyjął, że aby ostatecznie wyjaśnić ruch, należy odwołać się do istniejącego poza światem bytu wiecznego, rozumnego, doskonałego i niematerialnego (duchowego). Byt ten zwany Absolutem lub Bogiem jest właśnie Pierwszym Nieruchomym Poruszycielem. Nieruchomym dlatego, że jako Absolut nie realizuje żadnych możliwości, nie istnieje w nim bowiem różnica między tym, jaki jest, a tym, jaki mógłby być. Jest urzeczywistniony i niezmienny. Tym samym Arystoteles zajął antynaturalistyczne stanowisko w sporze między [naturalizmem](#) i antynaturalizmem.

Pozostaje wyjaśnić, w jaki sposób Absolut jest źródłem wiecznego ruchu wiecznego świata. Nie może on być przyczyną sprawczą, gdyż ta przyczyna wiąże się z działaniem na materię, Absolut zaś jest bytem duchowym oraz biernym w stosunku do świata. Należy raczej mówić tutaj o przyczynie typu celowego – Absolut przyciąga świat swoją doskonałością i jako taki stanowi wektor ruchu. Świat, w którego ruchu urzeczywistniają się potencje rzeczy, jako całość wiecznie dąży do Absolutu. Arystoteles porównuje to do sytuacji, gdy np. piękno lub dobro pociągają człowieka, same pozostając nieruchomymi. Nazywa się to niekiedy „zasadą nieruchomej atrakcji”. Pewna trudność tkwi w wyjaśnieniu przymiotnika *pierwszy*. Ponieważ świat i ruch są równie wieczne jak Absolut, słowo to nie może oznaczać po prostu

pierwszeństwa czasowego. Należy je rozumieć jako wskazujące pierwszeństwo bytowe i aksjologiczne, czyli to, że Absolut jest bytem doskonałym wobec niedoskonałego świata. Dopiero na gruncie dualnej konstrukcji Absolutu i świata ruch jest w pełni wyjaśniony.

Absolut nie działa, nie wykazuje w ogóle żadnej aktywności, trwa oddany samokontemplacji. Arystoteles tak charakteryzował trwanie Absolutu:

((Arystoteles

Metafizyka

Życie także jest jego udziałem, bo akt umysłu, to życie, a jest on właśnie aktem i sam akt, to jego życie najlepsze i wieczne. Mówimy więc o Bogu jako jestestwie wiecznym, najdoskonalszym; życie i trwanie nieustanne, czyli wieczne, mu przysługuje, bo ono samo jest Bogiem. (...) intelekt ten ma za przedmiot myślenia sam siebie, gdyż jest on czymś najwspanialszym.

Źródło: Arystoteles, *Metafizyka*, t. ks. lambda 7, tłum. Tadeusz Żeleźnik, s. 1072–1074.

Absolut Stagiryty był zatem bardziej figurą logiczną niż religijną, co – piętnaście wieków później – nie przeszkadzało Tomaszowi z Akwinu, żeby Arystotelesowskie wywody dotyczące istnienia Absolutu oraz jest cech wykorzystać w conceptualizacji Boga chrześcijańskiego oraz dowodach na Jego istnienie.

Słownik

Arystoteles

(384–322 p.n.e.) grecki filozof, uczeń Platona, twórca systemu filozoficznego, założyciel szkoły filozoficznej Lykeion (od imienia boga – patrona ogrodów, w których działała szkoła), twórca systemu wiedzy syntetyzującego wcześniejszy dorobek filozofii; problem ruchu na gruncie świata rzeczy zmysłowych rozpatrywał Arystoteles w swojej *Fizyce*, natomiast ostateczne wyjaśnienie ruchu poprzez odwołanie się do pierwszych zasad bytu i Absolutu – w *Metafizyce*

naturalizm

(łac. *natura* – przyroda) stanowisko filozoficzne głoszące, że w rzeczywistości istnieją wyłącznie elementy naturalne (najczęściej identyfikuje się je z czasoprzestrzennymi rzeczami materialnymi) oraz że wyjaśnienie świata powinno uwzględniać wyłącznie naturalne czynniki; przeciwieństwem naturalizmu jest antynaturalizm, przyjmujący istnienie bytów ponadnaturalnych oraz ich istotną rolę w wyjaśnianiu świata

tomizm

szkoła filozoficzna oparta na arystotelizmie, stworzona przez Tomasza z Akwinu (1225–1274 r.)

Film edukacyjny

Polecenie 1

Wysłuchaj wykładu prof. Jana Hartmana na temat koncepcji Pierwszego Poruszyciela. Wyjaśnij, na czym polega ta koncepcja na poziomie fizycznym i na poziomie metafizycznym.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1H2eNsdT>

Pierwszy Poruszyciel – wykład prof. Jana Hartmana

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Filmowy zapis rozmowy Edwarda Pasewicza z profesorem Janem Hartmanem na temat Pierwszego Poruszyciela.

Polecenie 2

Stwórz mapę myśli, w której uporządkujesz podstawowe pojęcia oraz tezy Arystotelesowskiej koncepcji Pierwszego Poruszyciela. Następnie zapisz wniosek podsumowujący informacje zebrane w multimedium.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Uzupełnij zdania.

Teza *wszystko, co się porusza, musi być poruszane przez coś* jest podstawą rozumienia ruchu zawartego w filozofii .

Według Arystotelesa w każdej rzeczy istnieje pewna .

Świat i ruch są, zdaniem Arystotelesa, .

Koncepcja ruchu Arystotelesa była wykorzystana w filozoficznej szkole .

wieczne

Arystotelesa

tomizmu

potencja

Ćwiczenie 2

Rozwiąż krzyżówkę.

1.																			
2.																			
3.																			
4.																			
5.																			
6.																			

1. Według Arystotelesa tkwi w każdej rzeczy.
2. Rodzaj przyczyny wg Arystotelesa.
3. To, co wypełnia, zdaniem Arystotelesa, trwanie Absolutu.
4. Miejsce narodzin Arystotelesa.
5. W filozofii Arystotelesa jest bytem najdoskonalszym.
6. Jedna z własności istnienia świata i ruchu w koncepcji Arystotelesa.

Ćwiczenie 3

Które z poniższych zdań są z punktu widzenia koncepcji Arystotelesa prawdziwe, a które fałszywe?

Twierdzenie	Prawda	Fałsz
Ruch to urzeczywistnienie potencji zawartej w rzeczy.	☐	☐
Ruch jest złudzeniem zmysłów i faktycznie nie istnieje.	☐	☐
Ruch świata polega na dążeniu do Absolutu.	☐	☐
Ruch ma jedną postać – polega wyłącznie na zmianie położenia w przestrzeni.	☐	☐

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Które sformułowania trafnie oddają arystotelesowskie rozumienie Absolutu?

Sformułowanie	Prawda	Fałsz
Absolut powstaje równocześnie ze światem i ruchem.	☐	☐
Absolut przyciąga świat swoją doskonałością.	☐	☐
Ruch Absolutu polega na realizowaniu potencji w nim zawartych.	☐	☐
Absolut stanowi dla świata przyczynę o charakterze celowym.	☐	☐
Bycie Absolutu wypełnia samokontemplacja.	☐	☐

Ćwiczenie 6

Podaj trzy przykłady ruchu w sensie arystotelesowskim, tak, by jeden z nich dotyczył zmiany położenia w przestrzeni, jeden zmiany ilościowej i jeden zmiany jakościowej. W opisie uwzględnij przyczyny ruchu.

Ćwiczenie 7

Odpowiedz w kilku zdaniach na pytanie: jakie tezy zawarte w koncepcji Arystotelesa zamykają drogę do interpretacji Absolutu jako stwórcy świata? Tezy podziel na dotyczące (1) świata i ruchu, (2) samego Absolutu.

Zapoznaj się z fragmentami dzieł Tomasza z Akwinu oraz Arystotelesa. Znajdź różnicę między tomistycznym i arystotelesowskim ujęciem znaczenia Boga dla ruchu świata. Zapisz swoje wnioski.

((Arystoteles

Metafizyka, Księga XII

To, że przyczyna celowa może istnieć wśród bytów nieruchomych, wykazuje rozróżnienie ich znaczeń. Przyczyna celowa jest bytem, dla którego ona sama jest celem, a w drugim znaczeniu cel może istnieć wśród bytów nieruchomych, ale nie w pierwszym znaczeniu. Przyczyna celowa w tym znaczeniu porusza się więc tak, jak przedmiot miłości, a wszystkie inne rzeczy poruszają się, będąc poruszane. [...] Skoro istnieje coś poruszającego, samo będąc nieruchome i jest czystym aktem, nie może w żaden sposób inaczej się zachowywać. Ruch przestrzenny bowiem jest pierwszym rodzajem zmiany, a ruch kołowy jest pierwszym rodzajem ruchu przestrzennego; wytwarza go zaś Pierwszy Poruszyciel. Pierwszy Poruszyciel jest więc bytem koniecznym; o ile jest bytem koniecznym, jego sposobem istnienia jest Dobro, i w tym sensie jest pierwszą zasadą. „Konieczny” mianowicie ma następujące znaczenie: to, co jest konieczne z przemocy, ponieważ jest przeciwne naturalnemu popędowi; to, bez czego dobro jest niemożliwe; wreszcie, konieczne jest to, co nie może być inaczej, lecz może istnieć tylko w jeden sposób.

Źródło: Arystoteles, *Metafizyka, Księga XII*, tłum. Kazimierz Leśniak.

((Tomasz z Akwinu

Summa teologiczna

Wszystko zaś, co jest w ruchu, wprowadzone jest w ruch przez coś innego. O tyle bowiem coś jest w ruchu, o ile jest w możliwości do tego, ku

czemu jest poruszane; z drugiej strony: o tyle poruszyciel w ruch wprawia, o ile sam jest urzeczywistniony (...). Tak np. rzecz aktualnie płonąca, np. ogień, zapalając drewno sprawia, że to drewno, które było dopiero w możliwości do palenia się, staje się rzeczywiście, aktualnie płonące; przez co [ogień] wprawia w ruch i przemienia drewno (...). Tak więc: cokolwiek jest poruszane, musi otrzymać ruch od kogoś innego, a jeśli i ten, kto w ruch wprawia, sam jest poruszany, to i on musi otrzymać ruch od kogoś innego; ów zaś jeszcze od innego. Nie można zaś tu iść w nieskończoność, bo w ten sposób nie będzie pierwszego poruszyciela, a co za tym idzie i drugiego, i dalszego, i w ogóle żadnego, gdyż motory podrzędne czy pośrednie o tyle w ruch wprawiają, o ile same są w ruch wprawiane przez pierwszego poruszyciela. Toć i kij o tyle jest w ruchu, o ile nim ręka wywija. Ostatecznie więc w rozumieniu naszym musimy dojść do jakiegoś pierwszego poruszyciela, który już przez nikogo nie jest w ruch wprawiany, i właśnie, w mniemaniu wszystkich, jest nim Bóg.

Źródło: Tomasz z Akwinu, *Summa teologiczna*, t. I, tłum. P. Bełch O. P., Londyn 1963.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Pierwszy Poruszyciel

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

XI. Początki filozoficznej teologii. Uczeń:

1) przedstawia główne starożytne koncepcje absolutu (Boga): demiurg oraz idea dobra (Platon), nieporuszony poruszyciel (Arystoteles), rozumna natura świata (stoicyzm), prajednia (Plotyn);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne. Uczeń:

- omawia Arystotelesowską koncepcję ruchu;
- przedstawia koncepcję Pierwszego Poruszyciela;
- ocenia znaczenie koncepcji Pierwszego Poruszyciela w Arystotelesowskim wyjaśnieniu ruchu świata;
- porównuje wybrane wątki Arystotelesowskiej i tomistycznej koncepcji Pierwszego Poruszyciela.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;

- mapa myśli.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.
2. Każdy uczeń przygotowuje notatkę w zeszycie, w której omówi Arystotelesowską koncepcję ruchu.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i wyświetla na tablicy temat i cele lekcji. Prosi uczniów, by na podstawie wiadomości zdobytych przed lekcją zaproponowali kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Zalogowany na platformie nauczyciel, po wyświetleniu dostępnego w panelu użytkownika raportu, kontroluje przygotowanie uczniów do lekcji: weryfikuje, którzy uczniowie zapoznali się z udostępnionym przed lekcją e-materiałem. Wybrani uczniowie prezentują efekty pracy w domu. Pozostali uczniowie zadają pytania prezentującym oraz uzupełniają informacje. Tę część lekcji kończy krótka dyskusja wokół poruszanej tematyki:

Czy istnienie świata oraz jego właściwości można w pełni wyjaśnić, nie wykraczając poza niego? Czy jednak obserwacja może nas zwodzić? Jak się ma do tych pytań Arystotelesowska koncepcja Pierwszego Poruszyciela?

Po zakończeniu dyskusji chętna lub wybrana osoba przedstawia wnioski.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Uczniowie przystępują do cichego czytania tekstu e-materiału. Indywidualnie zapoznają się z treścią w sekcji „Przeczytaj” i zapisują w zeszycie minimum pięć pytań do tekstu. Uwaga: każde z pytań musi rozpoczynać się od słowa

„dlaczego”. Następnie zadają swoje pytania dowolnie wybranej osobie z klasy i odpowiadają na nie. Nauczyciel może wybrać jedno z pytań do zadania domowego.

2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Film edukacyjny”. Odczytanie poleceń do multimedium: 1. *Wyjaśnij, na czym polega ta koncepcja Pierwszego Poruszyciela na poziomie fizycznym i na poziomie metafizycznym.* 2. *Stwórz mapę myśli, w której uporządkujesz podstawowe pojęcia oraz tezy Arystotelesowskiej koncepcji ruchu. Następnie zapisz wniosek podsumowujący informacje zebrane w multimedium.* Nauczyciel zwraca uczniom uwagę, aby w swoich odpowiedziach odnieśli się do znaczenia koncepcji Pierwszego Poruszyciela w Arystotelesowym wyjaśnieniu ruchu świata. Wspólna praca całego zespołu klasowego nad odpowiedziami.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Nauczyciel, korzystając z tablicy interaktywnej lub rzutnika, wyświetla treść ćwiczenia nr 1, 2, 3, i 4. Uczniowie pracują nad odpowiedziami indywidualnie. Następnie nauczyciel sprawdza w panelu użytkownika udzielone odpowiedzi i omawia je z uczniami.
4. Następne ćwiczenie nr 5 i 6, wyświetlone przez nauczyciela na tablicy, uczniowie rozwiązują w grupach 4-osobowych. Po jego wykonaniu i uzgodnieniu przez każdą grupę wspólnego oraz jednoznacznego wyboru następuje omówienie rezultatów na forum klasy.
5. Ostatnie ćwiczenie nr 7 nauczyciel wyświetla uczniom za pomocą tablicy lub rzutnika. Uczniowie pracują w grupach lub całym zespołem klasowym, ustalając prawidłową odpowiedź. Nauczyciel prosi wybranego ucznia o uzasadnienie odpowiedzi. W razie potrzeby zaprasza pozostałych uczniów do dyskusji.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”, omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów, udzielając im tym samym informacji zwrotnej.
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenie nr 8 w e-materiale.

Materiały pomocnicze:

- Krokiewicz A., *Arystoteles, Pirron i Plotyn*, Warszawa, 1974, s. 271.
- Krokiewicz A., *Zarys filozofii greckiej*, Warszawa 2000.
- Reale G., *Historia filozofii starożytnej*, t. 2, tłum. Edward Iwo Zieliński, Lublin 1999.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Film edukacyjny” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.